

paikallisväestöä kohtaan, toisaalta hän on matkailijana tavattoman arka. Pienen paikkakunnan ilmapiiri kotona Suomessa, jossa kukaan ei saa erehtyä kaidalta polulta, voi muodostua vastakohdakseen ulkomailla (Ilvosen haastattelu 1986; Ilta-Sanomat 19. 1. 1985).

Yksi merkittävä tekijä on ollut selvästi yleensä halu heittää loman alussa vapaalle. Osastopäällikkö Ilvonen Kar Airista on keskusteluissaan häiriköiden ja muiden matkustajien kanssa havainnut seuraavaa: "Usein ennen lomaa on ollut paljon tekemistä, työasioita, privaattiasioita, järjestelyjä, on voinut mennä viikkokin kovassa tohinassa ja vielä viime hetkeen jää asioita hoitamatta. Niitä yritetään hoitaa, ollaan hermostuneita ja väsyneitä ja rasittuneita. Sitten ollaan tilanteessa, kun on kuljettu passitarkastuksesta läpi, jolloin ei enää voida tehdä yhtään mitään ja silloin lauetaan. Ja silloin ajatellaan, että laukaistaanpas tätä lisää ja otetaanpas viinaa. Nyt on aika. Ja ruvetaan irrottelemaan oikein kunnolla ja siinä heitetään yli."

Myös viime tipassa ostetut alennusmatkat tuottavat paljon harmia lentohenkilökunnalle. Jotenkin äkipäätös lähteä reissuun tuo myös mukanaan tarpeen juoda pää täyteen jo lennolla. Silloin kun on ollut huono kesä ja ikävä syksy, on ennakoitavissa, että näitä "dumpimat-kustajia" tulee tavallista enemmän (Ilta-Sanomat 19. 1. 1985).

Alkoholin tarjoilusta ja nauttimisesta koneissa

Ns. alkoholin normaalia ja kohtuukäytöstä lennoilla ei Kar Airilla ole kiinteitä normeja. Sen sijaan tarjoilusta vastaavalle henkilökunnalle on annettu sellaiset ohjeet, että drinkkikierron tarjoillaan joka toinen tunti. Se voi kerrallaan käsittää 10—15 cl alkoholijuomia. Tällöin voidaan esimerkiksi ruokailun yhteydessä tarjota aperitiivi, ruokajuoma ja avec-juoma kahvin kanssa. Mutta purse-rit, matkustamon vanhimmat, voivat harkintansa mukaan sallia poikkeamia tästä keskimääräisestä käytännöstä puoleen taikka toiseen. Finnairilla noudatetaan paljolti vastaavanlaista käytäntöä. On varsin tavanomaista, että noin kolmen neljän tunnin lennon aikana nautitaan edellä mainitut kolme juomaa ja ehkä yksi drinkki niiden lisäksi (Ilvosen haastattelu 1986).

Lennoilla tarjoillut alkoholimäärät eivät ole henkeä kohti laskettuna lisääntyneet, mutta viime vuosikymmeninä laajentuneen matkailun vuoksi on koneissa nautittu yhä enemmän alkoholia. Tuoreimpia lentomatkaileijoita ovat esimerkiksi maaseudulla asuvat. Heistä erityisesti naiset, jotka ovat harvemmin tottuneet käyttämään alkoholia, tilaavat sitä lennoilla ja kysyvät myös neuvoa valitessaan. Yleensäkin naisten osuus alkoholin käyttäjinä lennoilla on kohonnut, ja he ovat siirtyneet miedoista, perinteisistä naisten juomista väkeviin alkoholijuomiin. Aterioilla nautitut miedot juomat tai yleensäkin koneissa tarjoillut alkoholijuomat eivät ole juuri tuottaneet häiriköintiä, ellei niitä ole nautittu entisten pohjien päälle (Ilvosen haastattelu 1986).

Häirikökampanjoiden vaikutuksista ja tulevaisuudesta

Lentohäiriköinti ei ole pelkästään suomalainen ilmiö, vaan sitä esiintyy kaikilla lentoreiteillä, ja suurimmissa koneissa voi sen vuoksi kärsiä jopa 345 matkustajan viihtyvyys. Osastopäällikkö Ilvosen mukaan häiriköintiin tehoa vain jatkuva ja toistuva asennekasvatus, ja kahden viimeksi toteutetun kampanjan vaikutukset ovatkin olleet selvästi nähtävissä. Ongelman olemassaolo on tiedostettu, ilmenneiden häiriötapauksen käsittely on käynyt helpommaksi ja niiden lukumäärä näyttää vähentyneen. Sinänsä häirikökampanjoissa sivutaan arkoja alueita. Pidetäänhän alkoholia asiana, joka kuuluu lentomatkailuun, ja sitä kaikki kilpailijatkin tarjoavat. Rajoituksia ei saa olla liikaa, sillä siitä kärsisi palvelutaso ja sen myötä taas matkustajien viihtyvyys. Asennekasvatusta puoltaa Ilvosen mukaan myös se ikävä havainto, että koneessa häiriöasteelle noussut alkoholin käyttö jatkuu usein vastaavanlaisena läpi koko loman (Ilvosen haastattelu 1986; Aamulehti 16. 1. 1985; Suomenmaa 17. 1. 1985).

Osastopäällikkö Ilvonen vetoaa kanssamatkustajiin, etteivät he tyytyisi vain sietämään häiriköiviä matkustajia, jotka näin terrorisoivat heitä joko fyysisesti tai henkisesti, vaan koettaisivat tahdikkaasti puuttua ilmiöön tai kääntyisivät arastelematta henkilökunnan puoleen. Missään tapauksessa ei näillä häirikökampanjoilla ole pyritty moralisoimaan, vaan edesauttamaan turvallista ja viihtyisää lentomatkaa tilanteissa, joissa joudutaan pakosta ventovieraiden läheisyyteen. Näin voisivat myös potentiaaliset häiriköt välttyä sakkorangaistukselta, joka seuraa lentohäiriköinnistä, jos siitä tehdään rikosilmoitus (Ilvosen haastattelu 1986; Uusi Suomi 16. 1. 1985).

Reijo Mononen

Vapaus vai rakkaus — huomautuksia Alasuutarille

Pertti Alasuutari on julkaissut tutkimuksen työläisten elämänviivoista ja niiden annista alkoholismien ymmärtämiselle ja selittämiseksi (Alasuutari 1986 a & b). Tutkimus sisältää kiinnostavia katkelmia ihmisten elämästä, osuvilta tuntuvia havaintoja sekä oppinutta keskustelua kulttuuritutkimuksen teorioista ja menetelmistä. Isetarkoituksellisesta akatemistisesta käsitevoimistelusta sen erottavat sekä empiirisen aineiston keskeisyys että pyrkimys pitää silmällä myös tulosten käyttökelpoisuutta juoppojen auttamisessa. Jokin tutkimuksessa ei kuitenkaan tunnu olevan paikallaan. Siksi muutama kommentti siinä esitetyn alkoholismiteorian pulmista.

En puutu tässä kummemmin tutkimuksen väitteeseen, jonka mukaan 53 tarinaa 54:stä noudatti samaa juonirakennetta. Totean vain pari seikkaa. Juonirakenteeseen sopimisen kriteerit ovat niin epäselviä ja muutaman episdin luokittelu niin outo, että on vaikea kuvitella tari-

naa, joka näillä eväin ylipäättään ei sopisi raamiin, se, mitä siitä ainoasta "poikkeavasta tarinasta" raportoidaan (1986 b, 105—108), ei vakuuta, että se ei kehykseen sopisi. Tämän puheenvuoron keskeinen asia, Alasuutarin teoria alkoholismista, ei perustu enää elämäntarinoiden juonirakenteen kaavoittamiseen vaan laajemman aineiston herättämiin pohdintoihin, joissa keskeinen osuus näyttää olevan vaimojen haastattelujen kautta saadulla kouriintuntuvammalla kuvalla arjen tositaapahtumista (1986 a, 259).

Jos Alasuutarin tutkimusta katsoo alkoholiongelmien näkökulmasta, hänen teoriassaan näyttää olevan seuraavia elementtejä. Ensiksikin työmiesten, sekä alkoholiongelmaisten että muiden, elämäntarinoita luonnehtii ristiiriita kahden pyrkimyksen, henkilökohtaisen vapauden kaipuun ja sosiaalisen suhteen säilyttämisen halun, välillä. Toiseksi henkilökohtainen vapaus määritellään tutkimuksessa siten, että (raju) juominen kotipiiriin ulkopuolella ilmentää tätä vapauden kaipuuta. Tämä on tutkijan oma tulkinta, jonka yhtäpitävyyttä haastattelujen omien kantojen kanssa ei ole hänelle edes keskeistä.

Kolmanneksi näiden kahden pyrkimyksen välinen suhde ratkeaa kahdella tapaa. "Vertailuryhmän" miehet pitivät asiat tasapainossa: he hoitavat ihmissuhteensa ja järjestävät itselleen myös alueen ja ajan, jolloin voivat ryypätä kavereitten kanssa. Tämä on "hallinnan logiikkaa". Alkoholiongelmaisten elämäntavan ratkaisutapaa tutkija nimittää "vapauden logiikaksi": He ovat havainneet, että raju ryypääminen ja avio- tai avioliiton säilyttäminen eivät onnistu samanaikaisesti, mutta tuntevat itsensä kyvyttömiksi korjaamaan juomistaan. Kun he kuitenkin haluaisivat säilyttää tärkeän ihmissuhteen eivätkä tahtoisivat vastuuta sen tuhoutumisesta, he tulkitsevat itselleen sitä uhkaavan ryypäämisensä ulkoisen ruumiillisen himon seuraukseksi. Nimitys "vapauden logiikka" on paradoksaalinen, koska miehet myös halusivat "vapautua" tästä hallitsemattomasta ja vieraasta elämäntavasta (1986 a, 259). Nimitystä motiivinaan alkoholistin yrityksenä nähdä asia itsetuntoa kohottavassa valossa: Mies on "vapaa", koska hän ei itse valvo itseään vaan jättäytyy ulkopuolisten tekijöiden kontrollioimaksi ja luonnonvoimaisten mielitekojensa vietäväksi.

"Tässä esitetyn selitysmallin mukaan hallitsematon juominen on siis seurausta tavasta ratkaista tiedollinen ristiriitatilanne vapauden kaipuun ja sosiaalisen suhteen säilyttämisen halun välillä" (1986 a, 260).

Tämä on kuitenkin ongelmallinen selitys. Ensiksikin siihen sisältyy lukuisia oletuksia, joihin käytetty tutkimusaineisto ei voi antaa vastausta. Alasuutari sanoo, että työmiesten elämänorientaatioissa tapahtuu siirtymä "hallinnan logiikasta" "vapauden logiikkaan". Hänen aineistonsa koostuu kuitenkin kahdesta eri ihmisjoukosta, eikä ole paljontaan perusteita olettaa, että "vertailuryhmä" edustaisi alkoholiongelmaisten ryhmän varhaisempaa tilaa. Lisäksi raportissa esitetyt aineiston tulkintamenetelmät ovat niin epäselviä, että lukijan on mahdoton vakuuttua edes siitä, että "vapauden logiikka" esiintyisi alkoholiongelmaisilla ja "hallinnan logiikka" "vertailuryhmällä" muutoin kuin itse ryhmiä erottavan perustilanteen, hallitsemattoman tai hallitun elämän, suhteen. Tutkija liittää alkoholiongelmaisten elämäntilanteen

muuallakin suosimansa "homologia"-teesin avulla työläisten alistettuun asemaan työelämässä: aloitteettomuus ja pelkkä annettujen määräysten toteuttaminen saattaa olla "vapauden halun", kapinan, ilmentymismuoto. Ongelmaksi jää kuitenkin, miksi tämä homologia ei toimi "vertailuryhmän" kohdalla, tai kenties kulttuurisosiologinen Pegasos onkin jo vainunut työläisryhmän, joka *hallitseekin* työelämäänsä ja sen kanssa homologisesti myös juomistaan . . .

Toiseksi — tätä sivuttiin jo edellä — on epäselvää, missä määrin "hallinnan logiikka" ja "vapauden logiikka" ovat käsitteellisesti erotettavissa niistä kahdesta erilaisesta elämäntilanteesta, joissa haastattelujen kaksi eri ryhmää ovat: toinen on hakenut apua alkoholiongelmaansa ilmeisesti juuri siksi, että ei ole kokenut sitä yksin hallitsevansa, ja toinen ei ole tällaista apua hakenut. Pahimmillaan kyse olisi siis samasta asiasta kuin silloin, kun jonkin aineen aiheuttama syövänvaara selitetään ilmoittamalla, että aine on karsinogeenista.

Kolmanneksi selitys hämärtää sen, että kyse ei ole ensisijaisesti *tiedollisesta* ristiriidasta vapauden kaipuun ja sosiaalisen suhteen säilyttämisen *halun* välillä vaan reaalisesta ristiriidasta kahden vaihtoehtoisen *käyttäytymisen* tai *uran* välillä: juominen uhkaa tuhota suhteen, suhteen hoitaminen uhkaa rajoittaa pahasti juomista.

Jonkin teon pitäminen väistämättömänä varmaankin lisää sen tekemisen todennäköisyyttä. Juomisen nimittäminen "himoksi", kuten Alasuutarin moni haastateltu tekee, tai "vapauden kaipuun ilmentymäksi", kuten tutkija itse tekee, ei ole merkityksetöntä, mutta se on toissijaista reaalisen käyttäytymisen rinnalla. Sama kognitiivinen ratkaisu voi liittyä myös päinvastaiseen reaaliseen ratkaisuun: Mies päättää taistella "luontoperäistä himoaan" vastaan ja muuttaa käyttäytymistään siten, että sosiaalinen suhde säilyy ja sitä uhkaava hallitsematon juominen lakkaa. Tämähän ei itse asiassa ole kovin kaukana AA:n opista, jonka mukaan alkoholismi on yksilöstä itsestään riippumaton sairaus.

AA:n ideologiassa on vain se nerokas lisäajatus — joka esiintyy yleisessä muodossa myös vaikkapa kognitiivisessa käyttäytymisterapiassa — että vaikka juomiskäyttäytymisesi on tahdostasi riippumaton, voit kuitenkin tahdosi avulla vaikuttaa sellaisiin voimiin, jotka vaikuttavat juomiseesi. AA:ssa niihin päästään käsiksi ikään kuin mutkan kautta, tunnettujen "askelien" avulla ja oman tahdon mahdollisuudet rituaalisesti kiistäen, kognitiivisessa käyttäytymisteoriassa ottamalla hallintaan erilaisia epäolennaisilta näyttäviä ympäristötekijöitä ja pikkuratkaisuja. Tällainen tahdon differentiaalilaskenta on tietysti käsittämätöntä, jos katsoo, että maailmassa olevat asiat ovat vain joko selvästi tahdosta riippuvia tai tahdosta riippumattomia. En väitä, että Alasuutarilla olisi näin mustavalkoinen näkemys, mutta samaa yksinkertaisten dikotomioiden riittämättömyyttä saattaa olla myös abstraktissa puheessa ulkoisesta kurista ja sisäisestä (itse)kurista. Kognitiivisen terapian ja monien muidenkin auttamistoimintojen keskeinen idea on pyrkiä säätämään omia ulkoisia ehtoja siten, että itsekurin ylläpito (esimerkiksi juomisen välttämisen tai vähentämisen mielessä) käy helpommaksi. Valitsemalla reitin A reitin B asemesta valitset myös erilaiset ulkoiset kontrollitekijät,

kuten esimerkiksi Anja Koski-Jänneksen oma-apuoppaassa kädestä pitäen näytetään.

Alasuutarin työssä korostuvat muutenkin oletetun ”kulttuurisen” tason prosessit reaalisten ristiriitojen kustannuksella. Hän selostaa, miten se, että puoliso yrittää rajoittaa toisen juomista, saattaa yllyttää miestä juuri juomaan, jolloin tilanne helposti ajautuu noidankehäksi (1986 a, 259). Ihmissuhteissa rankaisun erityisestävyys saattaa olla huonompi kuin anteeksiannon. Mutta tässäkin Alasuutari mielestäni vähättelee valtataistelun ja intressiristiriidan reaalisuutta kontrollintyörytysten kustannuksella. Jos mies häiritsemättä juo tavalla, joka rikkoo yhteiselämän edellytyksiä ja kohtuullisia sääntöjä, tilanne on paha. Alasuutarin mielestä naiset ovat epäloogisia, kun he eivät lopeta suhdetta vastauksena tahalliseen normien rikkomiseen (1986 a, 260). Onneksi naiset itse katsovat, että on muitakin vaihtoehtoja kuin vaieta tyystin tai panna välit heti poikki.

Kuuluisassa runossaan Sándor Petőfi sanoo:

vapauden ja rakkauden
ne kaksi minä tarvitsen
elämäni uhraan
puolesta rakkauden
rakkauteni uhraan
puolesta vapauden.

Vapauden ja rakkauden arvojärjestys on sama kuin Alasuutarin aineiston alkoholiongelmallisilla työmiehillä. Erojakin on. Petőfillä vapauden ensisijaisuus on tietoista, ei tutkijan konstruktio. Hän ei ajatellut vapautta ensi sijassa vapautena parisuhteen ahdistavuudesta. Tarkempi analyysi tietysti voisi paljastaa muitakin.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti: Miehen elämänmuutos ja alkoholismi. Miten elämänasenteesta tulee henkilökohtainen ongelma. *Alkoholipolitiikka* 51 (1986): 5, 254–262. 1986 a

Alasuutari, Pertti: Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi. Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, tutkimuksia, sarja A: 9/1986. Tampere: Tampereen yliopisto, 1986. 1986 b.

Jukka-Pekka Takala

Christoffer Tigerstedtille

Artikkelissani (*Alkoholipolitiikka* 5/1986) olen tehnyt selkoa siitä, miten suomalaiset nimeävät alkoholijuomia kuvatessaan juomistilanteitaan. Christoffer Tigerstedt esittää (*Alkoholipolitiikka* 6/1986) tärkeitä huomautuksia aineiston rajoituksista. Kiinnostavia ovat myös hänen

pohdintansa siitä, miten suomalaisten käyttämä luokittelujärjestelmä on saanut alkunsa ja mitkä seikat sitä ylläpitävät. Puheenvuoro sisältää kuitenkin myös artikkelini väärinluvusta syntyneitä virhetulkintoja.

Ensimmäinen virhetulkinta koskee tavaramerkkejä. En edes piilevästi lähde siitä, että merkit olisivat ”kehittyneen erottelukyvyn mitta”. Juomanimitykset on jäsennettävä selkeiksi luokiksi, jotta niitä voisi tarkastella kvantitatiivisesti. Merkki edustaa tarkempaa erottelua kuin muut käyttämäni tasot. Näistä luokittelun lähtökohdista esitän kyllä vertailuja siitä, millä ja miten yksityiskohtaisella tasolla eri juomaryhmiä erotellaan. Tässä yhteydessä en aio niitä toistaa.

Toinen väärinkäsitys koskee kvantitatiivisten taulukoiden osuutta. Tigerstedtiltä on jäänyt huomaamatta, että tarkastelu etenee kautta linjan kahdella tasolla, kvantitatiivisesti ja kvalitatiivisesti. Tigerstedt epäilee väitettäni siitä, että on tärkeämpää ilmaista oluen vahvuus kuin viinin väri. Epäilyjään hän tukee viittaamalla taulukkoon 1, jossa merkki ja tyyppi ilmaistaan viineistä selvästi useammin kuin mallasjuomista. Tarkka lukija olisi kuitenkin luokittelun selostusta katsomalla päässyt selville siitä, että viinityypit ja -merkit sisältävät maininnat paitsi miedoista myös väkevästä viineistä. Päätelmä oluen vahvuuden korostumisesta ennen viinin väriä ei siten perustu taulukkoon vaan niihin esimerkkeihin, joissa samassa kuvauksessa ilmaistaan oluen väkevyys, mutta viini nimitään vain viiniksi.

Tigerstedtin epäilyjen innostamana olen kuitenkin laskenut prosentteina kaikista viinimaininnoista, miten usein valko- ja punaviini erotetaan toisistaan. Näiden mainintojen prosenttiosuus on 32. Kaikista mallasjuomia koskevista maininnoista 44 prosentissa nimitään erikseen se seikka, onko kyseessä A-olut vai keskiolut.

Tärkeitä uusia ulottuvuuksia tuo Tigerstedtin huomautus siitä, että merkitykset ja erottelut voivat elää ihmisten toiminnassa ilman, että ne puetaan sanoiksi. Tästä olen toki ollut analyysissani tietoinen. On totta, että châteauiini voidaan markkeerata kertomalla: ”Join lasillisen hyvää punaviiniä”. Ilmeistä myös on, että kun menen tupakalle, en kerro, mitä savukemerkkiä poltan. Vain Mauri Sariolan romaanien ihmiset ja Château Bourdieun ja Midin kulloisenkin happamuusasteen tuntijat pukevat merkkietoutensa sanoiksi. Todellisessa elämässä merkkietoutetkin hienostelijat polttavat savukkeita ja odottavat, että ympäristö huomaa, mitä merkkiä he polttavat.

Seuraako tästä tosiasia se, että sanalliset juomamaininnat ovat epäkelvoo tutkimusaineistoa. Ei seuraa, sillä niiden kautta saamme tietoa siitä, että on hyvin yleistä asettaa alkoholijuomat yleiskategoriana kaikkia muita juomia vastaan, että väkevät juomat erotellaan tarkemmin kuin miedot, että merkkierottelu on yleisintä suurkuluttajien suosimien juomien kohdalla ja että on tärkeämpää erottaa oluen väkevyys ennen viinin väriä.

Tigerstedtin argumentoinnissa on kuitenkin yksi porras lisää. Hän arvelee, että Alkon haastattelijalle puhutaan virallistemmin kuin muille. Tämä on tärkeä ongelma, johon olen artikkelissani viitannutkin. Haastattelijat eivät esittäytyneet Alkon myyjiksi, mutta heidän ajatus- ja puhetapansa voi silti vaikuttaa haastateltavien puheisiin. Niin mahtavaksi en Alkon haastattelijaa kui-